

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІУМУ ЯК ПРОЦЕС ГЛОБАЛЬНОГО УСУСПЛЬНЕННЯ ВЛАСНОСТІ

Загальносвітові глобально-інформаційні трансформації викликають глибокі перетворення у всіх сферах суспільного життя, у тому числі й найбільш фундаментальних – відносинах власності, що знаходить свій прояв у таких процесах як інтелектуалізація, інтернетизація (віртуалізація), глобалізація (транснаціоналізація) власності. Основою нового суспільства, стає високотехнологічне виробництво (нова економіка). Досить вагомим у новій економіці є роль акціонерної форми власності, яка характерна для більшості ТНК – „рушіїв глобалізації”. По суті, транснаціоналізація стала, хоч і опосередковано, однією з передумов виникнення нової економіки, адже, розширюючи свою діяльність, ТНК створили своєрідну мережу глобальної світової господарської системи, яка є єдиним торговельним та інформаційним простором з міжнародними ринками капіталів, робочої сили, науково-технічних, консультаційних та інших послуг.

Транснаціональні корпорації як „найвища форма приватної корпоративної власності” [8, с.70] сповна реалізують переваги акціонерного володіння. По-перше, у корпорації власність є анонімною. Більш того, власники акцій можуть у будь-який час продати їх іншим особам, тому за незмінної величини капіталу склад його власників може безперервно змінюватися. По-друге, власники акціонерного капіталу, не здійснюють управління своїм підприємством: діяльність корпорації організують менеджери – професійно підготовані управлінці, які працюють за контрактом, що дає змогу більш ефективно здійснювати керівництво фірмою. По-третє, акціонерна власність передбачає можливість поповнення капіталу не тільки (і не стільки) за рахунок додаткового вкладу конкретного приватного власника, але й шляхом додаткової емісії акцій, або через позику грошових коштів у банках чи інших фінансових структурах. У підсумку „посилюється відокремлення власності на грошовий капітал від його підприємницького застосування” [1, с.83]. По-четверте, корпорація як організаційне утворення може функціонувати тривалий період (внаслідок постійної купівлі-продажу і перепродажу цінних паперів корпорації, успадкування пакету акцій тощо), що створює необмежені можливості для перспективного розвитку.

Таким чином, корпоративна власність, яку можна вважати одним із різновидів спільної часткової власності (по суті – групове приватне володіння) стає своєрідною мутацією приватної власності. Приватна власність у процесі корпоратизації набуває рис, протилежних своїй вихідній сутності: „господар віддаляється від виробництва, отже, згасає сила приватної мотивації праці; розширюється поле планомірної організації виробництва в рамках корпорацій; принципи розподілу продукту ще більшою мірою відриваються від принципів виробництва” [8, с.69]. Певні особливості акціонерної власності порівняно із класичною приватною відзначені Дж. Гелбрейтом ще у 1967 р., який зауважував, що на початку ХХ ст. діяльність корпорацій була інструментом її власників, віддзеркаленням їх індивідуальності та обмежувалась галузями великомасштабного виробництва (залізничний і водний транспорт, виробництво сталі, видобуток і переробка нафти, деякі галузі гірничодобувної промисловості), тоді як у другій половині цього ж століття корпоративна власність поширилася на середні та малі підприємства, а корпоративні менеджери перестали бути „власниками скільки-небудь істотної частки даного підприємства” [2, с.35–36].

Маючи значні переваги перед іншими формами ведення бізнесу корпорація може якнайповніше їх реалізувати щонайбільше розширюючи межі своєї діяльності і нарощуючи обсяги виробництва. Таким чином, корпорація, що діє у межах однієї країни все ж вповні не реалізовує свій потенціал, а це означає, що для отримання найбільших прибутків вона має подолати національні кордони, ліквідувати міждержавні бар’єри. У такому сенсі „корпоративна власність створила економічну основу для глобалізації господарської діяльності... та привела... до формування світового ринку” [8, с. 69].

Окрім вищеперелічених, ще однією з вагомих причин утворення ТНК як транснаціональних утворень є недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід та інші „невідчутні” активи. Це означає, що, з одного боку, винахідник, творець прогресивної технології не завжди має доступ на світовий ринок технологій, а отже, не може реалізувати свій інтелектуальний продукт. ТНК у свою чергу кривно зацікавлені в акумулюванні і впровадженні у виробництво новітніх досягнень, чим стимулюють власну прибутковість та дають змогу творцю отримувати належну плату за винахід, який (за умов його вагомості) набуває значного поширення у рамках відповідної ТНК, а, можливо (якщо фірма здійснює торгівлю технологіями), і в інших компаніях, що стає неабияким поштовхом для його подальшої творчої активності, причому (насамперед) у даній корпорації. З іншого боку, завдяки

інформаційним мережам та мережам зв'язку керівництво ТНК може використовувати досвід та знання своїх працівників з різних куточків земної кулі, тобто у рамках транснаціональної корпорації її нематеріальні активи, які складаються із сукупності знань, умінь, навичок персоналу, „стають мобільними, здатними до перенесення в інші країни” [6, с.41].

Серед інших причин виникнення і активного розвитку ТНК, що одночасно є перевагами корпоративного виду власності у його транснаціональному варіанті варто також назвати: а) ширші можливості для підвищення ефективності і конкурентоспроможності через інтеграцію у своїй структурі постачальницьких, виробничих, науково-дослідних, розподільчих та збутових підрозділів, які функціонують у світовому економічному середовищі; б) додаткові можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до ресурсів іноземних держав, які реалізуються у процесі використання дешевої або більш кваліфікованої робочої сили, сировинних ресурсів, науково-дослідного потенціалу, виробничих можливостей і фінансових ресурсів приймаючої країни; в) філії ТНК отримують важливі переваги перед фірмами приймаючої країни внаслідок використання науково-технічного й управлінського потенціалу материнської фірми; г) можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема, податкової, політики в різних країнах, різниці у курсах валют і таке інше, що має наслідком зменшення трансакційних витрат, і, отже, безпосередньо впливає на ефективність господарської діяльності ТНК; д) здатність продовжувати життєвий цикл своїх технологій і продукції, яка базується на можливості „скидати” застарілі технології і продукти в зарубіжні філії та зосереджувати зусилля і ресурси підрозділів на розробці нових технологій і виробів у країні базування; е) за допомогою прямих іноземних інвестицій фірма отримує можливість уникати бар'єрів при входженні на ринок певної країни через експорт товарів та/або послуг, тобто замість експорту готової продукції, що обкладається високими торговельними тарифами, ТНК створюють у приймаючій країні виробничі структури і продають вже не завезені, а вироблені в країні товари без надмірного оподаткування [6, с.41–42].

Безпосередніми проявами транснаціоналізації стало поглиблення інтернаціоналізації виробництва та капіталу у всіх його вираженнях. Інтернаціоналізація виробництва полягає у тому, що у створенні кінцевого продукту у різних формах і на різних стадіях беруть участь виробники багатьох країн світу [7, с.46]. Інтернаціоналізація капіталу, що значно прискорилося останніми десятиліттями, знаходить свій прояв у тому, що капіталістична

власність (у розумінні: власність, що утворює капітал) виходить за національні кордони, оскільки власники капіталу прагнуть мати у своїх руках усі етапи виробництва продукції, що здійснюються підприємствами у різних країнах. Інтернаціоналізація виробництва і капіталу – два взаємозв'язані процеси, які доповнюють один одного: власники інтернаціоналізованого капіталу розвивають спеціалізацію і кооперацію між своїми підприємствами, розташованими у різних країнах.

Глобалізація економічних процесів, а надто такий її аспект, як транснаціоналізація, сприяють розширенню прав власності фізичних осіб та корпорацій у географічному плані. Ідея, згідно якої громадянин однієї держави має можливість реалізувати права власності за межами своїх національних кордонів, внесла цілком нове забарвлення у характеристику сучасного світу. Нові підходи до регулювання права власності „стали ключовим елементом сучасних міжнародних відносин, функціонально змінили процеси транснаціоналізації та глобалізації економіки і врешті-решт прискорили формування глобальних господарських комплексів” [5, с.53]. Процес створення транснаціональних корпорацій відбувається нині не тільки у сфері виробництва, але й у торгівлі, банківській справі (поява транснаціональних банків) та інших сферах.

Транснаціоналізація власності знаходить свій прояв не тільки у створенні власне корпорацій, але й інших форм підприємницьких об'єднань. Корпоративно-транснаціональний характер міжнародного бізнесу та варіативність кон'юнктурних умов, численні конкретні підприємницькі завдання зумовлюють диверсифікацію організаційних форм господарської діяльності великих компаній, які можуть як концентрувати свою діяльність у рамках певної галузі, так і функціонувати як міжгалузеві утворення. Отримують поширення стратегічні альянси, які координують діяльність компаній, що беруть у них участь для реалізації спільних інтересів зі збереженням власної юридичної самостійності; консорціями, котрі об'єднують компанії різних галузей, як правило для виконання робіт зі спорудження конкретних об'єктів, а також інші організаційні утворення (картелі, синдикати, пули, трести, концерни). Однією із форм співробітництва компаній різних країн є утворення спільних підприємств (досить часто на паритетній основі) для здійснення проектів інноваційного характеру.

Транснаціоналізація як один із проявів глобалізації являє собою „технологічну істину суспільного прогресу, яка виражається в усуспільненні виробництва у світовому масштабі” [8, с.70]. Із цією тезою варто погодитися, якщо під усуспільненням розуміти набуття

індивідуальним за своєю природою процесом виробництва „суспільного” (у значенні – „загального”, „повселюдного”, „суцільного”) характеру, що відбувається у зв'язку із застосуванням засобів виробництва, які потребують групової (колективної) трудової діяльності і обумовлене розвитком розподілу праці, постійним удосконаленням знарядь праці на основі новітніх наукових досягнень, неухильним зростанням масштабів виробництва внаслідок удосконалення організації праці, розвитком світогосподарських зв'язків тощо. Таким чином, усупільнення виробництва – це „об'єктивний процес розвитку суспільного характеру виробництва, що виявляється в поглибленні суспільного поділу праці, посиленні взаємозв'язку і взаємозалежності економічно відособлених господарських одиниць, галузей і сфер народного господарства” [3, с.776].

Транснаціоналізація як процес усупільнення власності має як свої позитивні, так і негативні риси. З одного боку, як зазначає М. Хохлов, „процес усупільнення виробництва у глобальному масштабі як результат сучасного НТП... розвивається і розширює свої масштаби з силою природного закону, який спрямовує рух людського суспільства в позитивному напрямі. Спроби обмежити його чинність є протиприродними і, врешті-решт, безуспішними” [8, с.70]. Дійсно, транснаціоналізація як об'єктивний процес має низку переваг. По-перше, вкладення транснаціональними корпораціями інвестицій у приймаючі країни як спосіб спорудження на їх території структурних підрозділів компанії супроводжується створенням нових робочих місць і стимулюванням купівельної спроможності населення. По-друге, ТНК здійснюють значний благодотворний вплив на країни-реципієнти через передачу технологій (на створення яких сама корпорація свого часу витратила чимало матеріальних та інтелектуальних ресурсів), навчання і підвищення кваліфікації персоналу, створення умов для залучення інвестицій іншими закордонними інвесторами. По-третє, здійснюючи діяльність у межах певної держави, транснаціональна корпорація коригує її макроекономічні показники, сплачує податки до бюджетів різних рівнів. По-четверте, ТНК активізує конкуренцію всередині країни, забезпечує місцевих споживачів більш дешевою та якісною продукцією.

Однак, з іншого боку, „прагнення підпорядкувати глобалізацію приватним інтересам, які на сучасному етапі розвитку ринкової економіки проявляються як егоїстичні інтереси ТНК і особливі національні інтереси деяких „просунутих” країн, породжує гострі соціальні суперечності у світовому масштабі. Політика, спрямована на

закріплення відносин панування і підпорядкування між державами і народами, посилює ці суперечності” [8, с.70]. Тобто нинішній сценарій глобалізації-транснаціоналізації, своєрідна специфічна транснаціональна форма усупільнення власності, поява наддержавної корпоративної власності не послабили, а загострили суперечність між процесом усупільнення виробництва і приватними інтересами корпорацій. У кінцевому підсумку, „ТНК вступають у союзи з мегаполісами і формують структурні вузли мереж... Мережева глобалізація економіки призводить до деіндустріалізації країн Центру і перетворенню їх економіки на науково-дослідні лабораторії та полігони знань. Масове та екологічно брудне виробництво переводиться на Периферію, у райони з найменшими витратами виробництва, у тому числі і щодо оплати праці” [4, с.180].

Ця „темна” форма глобалізації „не відповідає сучасному рівню усупільнення виробництва, і в цій невідповідності криється коріння сучасних найгостріших суперечностей”, – зауважує М. Хохлов. Водночас, „виступати проти глобалізації як процесу усупільнення виробництва у світовому масштабі, заперечувати її – означає повторювати історію луддитів, які в минулі століття безуспішно боролися проти промислового застосування машин. ...Інша справа – надати процесові усупільнення виробництва у світовому масштабі адекватної соціально-економічної форми, йти до створення системи нових світогосподарських відносин, яка націлена на реалізацію загальнолюдських інтересів і усуває нагромаджені століттями гострі соціальні конфлікти... Із зростанням зрілості антиглобалістського руху усвідомлення даної істини буде глибшим. У ній полягають позитивний елемент та історична перспективність цього руху” [8, с.71].

Трансформування сучасної „хижацької” глобалізації, що веде до посилення нерівності у світі, до загострення суперечностей між країнами, регіонами і транснаціональними утвореннями у її „мирний” варіант „вимагає докорінної переорієнтації відносин власності на загальнолюдські інтереси. Природа сучасних приватновласницьких відносин, які базуються на пануванні корпоративної власності ТНК у світовому масштабі, необхідно породжує привиди глибоких соціальних суперечностей, які починають перетворюватися на реальність світових потрясінь, криз, міжнаціональних конфліктів, локальних воєн і релігійного протистояння. Невідповідність рівня і динаміки економічної глобалізації відносинам власності, які панують сьогодні у світі,” – головний генератор конфліктів” [8, с.71].

У розв'язанні окремих суперечностей і конфліктів глобалізації позитивну роль може відіграти вдосконалення механізму реалізації відносин власності на світовій арені у напрямі підвищення значення інституціональних факторів і міжнародних організацій (у тому числі суспільних), посилення контролю за діяльністю ТНК і міжнародним рухом капіталу, з поступовим введенням їх до рамок загальнолюдських інтересів [8, с.71].

Таким чином, специфіка діяльності ТНК не обмежується нині проблемами власності та іншими питаннями, що зазначені вище. Вона пов'язана також із перенесенням основного акценту їх діяльності до сфери послуг, інформаційних та комунікаційних технологій, з процесом інтернаціоналізації НДДК. Однак, саме організаційна й управлінська здатність ТНК інтегрувати фактори й умови виробництва у всесвітньому масштабі й реалізувати переваги транснаціональної корпоративної власності роблять їх одним з найбільш ефективних і впливових агентів сучасної економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов Е.Ф. Экономическая теория: Учебник. – М.: Юристъ, 1997. – 568 с.
2. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Пер. с англ. – М.: “Прогресс”, 1969. – 480 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с.
4. Мясникова Л. Сетевое развитие мирового сообщества – путь несвободы // Общество и экономика. – 2000. – № 8. – С. 179–185.
5. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
6. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / В.Рокоча, О.Плотніков, В.Новицький та ін. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
7. Фаминский И. Экономическая глобализация: основа, компоненты, противоречия, вызовы для России // Российский экономический журнал. – 2000. – № 10. – С. 45–56.
8. Хохлов М. Глобалізація економіки в ракурсі еволюції відносин власності // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 65–72.